

Ніколаєнко С.М.

м. Київ

НОВА СТРАТЕГІЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті подано характеристику сучасної системи освіти в Україні, означено її основні проблеми, пов'язані з політичним, економічним, культурним, моральним і духовним розвитком країни й усього суспільства.

Водночас визначено шляхи для поліпшення ситуації в системі освіти, що склалася.

Ключові слова: *самоврядність навчальних закладів, освіта впродовж життя, інноваційні методи виховання й викладання, подолання морально-духовної кризи в суспільстві, моральність, духовність.*

Постановка проблеми

Пристрасті навколо Податкового кодексу, адміністративна реформа, бійки в парламенті, місцеві вибори та інша політична суєта якось стерли зі шпальт газет і телеекранів проблеми української освіти. Суспільство змирилося з думкою: «Якось та буде». Лише інколи прориваються екстраординарні теми та скандали навколо насильства в школі, ще регулярно звучать новини про зовнішнє тестування. Проте живий освітянський організм не завмер, він працює, творить, усе ще очікує державної й суспільної уваги і підтримки. Мудро колись сказав американський лікар і педагог Бенджамін Спок: «Хто б не був при владі, а діти все одно підуть до школи і будуть усміхатися». Хотілося б, щоб усі діти в Україні усміхалися, а разом із ними усміхалися й їхні вчителі і батьки.

Президент оголосив, що 2011 рік буде роком української освіти, а на початку року відбудеться з'їзд усіх педагогів України. Які проблеми будуть першочерговими, куди попливе український освітянський корабель, яким курсом — на велику воду чи на рифи й каміння? Думаю, що в державі немає людини, яка б не переживала за своїх дітей і близьких, за майбутнє країни.

Зрозуміло, що без якісної освіти заможної держави не буде. Не випадково ще в XVI ст. європейський просвітитель Еразм Роттердамський зауважив, що ефективність управління державою, її добробут залежать від освіченості її еліти, її керівників. І це підтвердили наступні століття. Тож якою буде наша школа, такою й буде країна [4].

Від декларацій — до конкретних кроків

Розпочну з того, чи є в нашій освіті компас і карти з маршрутами руху. Звичайно, є. Це Конституція і низка законів прямої дії. Ст. 53 Конституції [1] (і старої, і нової) говорить про освіту як про державний пріоритет, проголошує її безкоштовність, якість і доступність. Ст. 61 Закону «Про освіту» [2] визначає, що на освіту держава мусить спрямовувати не менше десятої частки національного

продукту. Крім того, законодавство передбачає, що стратегічні напрямки розвитку освіти і науки схвалюють уряд і парламент. Проте сьогодні уряд не має ні перспективного плану, ні програми розвитку освіти. Таку програму, розраховану на п'ять років, було затверджено 2005 року. Терміни її дії закінчилися, хоч про неї забули ще років зо три тому, так само, як і про державні програми «Інформатизація освіти», «Наука в університеті», «Школа майбутнього», «Учитель», «Обдаровані діти» тощо. Застаріла і Доктрина розвитку освіти, затверджена в 2003 р.

У процесі переходу на нові стандарти, навчальні програми в межах дванадцятирічки ми переконалися в тому, що країна не готова до цих змін ні морально, ні матеріально, хоч уся Європа і світ давно пішли тим шляхом. Пробуксовує Болонський процес, не отримавши фінансової й юридичної підтримки, що викликає справедливі нарікання громадськості. На жаль, суспільство стає свідком певного застою в розвитку національної освіти. Велику тривогу в нашій країні і, до речі, у Західній Європі, США викликає «повторна» неграмотність, коли люди після закінчення школи чи навіть вузу, не читаючи впродовж десятків років, не працюючи над собою, втрачають здатність об'єктивно осмислювати реальність. Не можуть зрозуміти, що діється в суспільстві, освоїти нові технології.

Європейський союз активно розвиває освітянські програми, готується до об'єднання зусиль для оновлення і розвитку середньої освіти на кшталт Болонського процесу у вищій школі. Сусідня Росія ініціює один за одним національні проекти, зокрема щодо школи майбутнього, дослідницьких університетів. Навпевно, до таких кроків росіян змушує саме життя, еволюція суспільного розвитку. Наміри нової влади задекларовано в програмі Президента В.Януковича «Україна для людей». Проте перехід від декларацій до конкретних кроків і програм потребує значних інтелектуальних, організаційних і фінансових зусиль, солідного кадрового супроводу, пошуку оптимальних рішень.

Виклад основного матеріалу

Найперше, вважаю, слід радикально змінити ставлення держави, її еліти, місцевої влади і бізнесу до освіти. Вкладення в людський капітал у США сягає 76%, у європейських країнах — 74%, звідси і результати [4]. У нас же цей показник утричі нижчий. У проекті бюджету на 2011 р. на освіту передбачається спрямувати близько 6% ВВП. Фінансуватимуться передусім зарплата і комунальні послуги. Цього явно недостатньо. Практика засвідчила, що фактично ця цифра буде значно нижчою, оскільки на кінець року всі уряди постійно секвеструють видатки на освіту. Новий Податковий кодекс не захистив освітянські і наукові заклади, не створив умов для їх розвитку, не надав їм пільг в освітянській, господарській діяльності. Бізнес не зацікавлений у вкладанні коштів у розвиток освіти і науки, ці витрати не включаються до складу валових витрат, до собівартості продукції. Хоч ще нещодавно підприємства вкладали в освіту до 3% від фонду заробітної плати, переносючи ці затрати у вартість продукції.

Не випадково в сумарних витратах університетів частка приватного капіта-

лу менша за один відсоток, ще менша у профтехучилищах і школах, не кажучи вже про дитсадки й інтернати. Водночас у Англії ці показники сягають 26%, у Канаді — 40%, у США — 42% від бюджету вузів [9].

Згадаймо, як нещодавно бізнес відстоював свої інтереси на Майдані, як наполягав на тому, щоб органи контролю не втручалися в його діяльність. На цьому тлі ситуація в державних навчальних закладах є просто кричущою, а згадки про автономію університетів — сміховинними. Кількість різних перевірок в університетах, технікумах та училищах невпинно зростає. При цьому прихід контролера обов'язково мусить закінчитися «плідним» результатом — нарахуванням пені, штрафу чи інше. Інколи «чи інше» вимірюється в цифрах із багатьма нулями. Тому дискусія про самостійність навчальних закладів, окремі рахунки, уведення посад бухгалтерів тощо в школах у фахівців викликає іронію. Тепер армади перевіряльників до бізнесу не доберуться, а директора школи чи ПТУ вже точно замордують.

Тому у Законі «Про освіту», в інших законах прямої дії слід чітко сформулювати норму про автономію й самоврядність навчальних закладів. Думаю, що і Президент своїм Указом може це зробити якнайшвидше. На територію вузу, особливо під час вступної кампанії, не потрібно заходити ні КРУ, ні Податковій із Рахунковою, ні пожежникам із правоохоронцями. Перевірки слід упорядкувати і мінімізувати, не перевіряти одне й те ж саме, більше довіряти колективам, усіляко підтримуючи їх самоврядність і демократію.

Арифметичні адмінпідходи не спрацюють

Хочу дещо зупинитися на керованості галуззю, інноваційних підходах до управління освітою. Не можу не прокоментувати останню адмінреформу — об'єднання МОН та Міністерства сім'ї, молоді і спорту. Думаю, що фахівці не в захваті від цього кроку. Чому? Бо не слід забувати, що в складі Міносвіти і науки вже досить реформовано, у ньому сконцентровано чотири міністерства і держкомітети! Ідеться про Міністерства народної освіти і вищої школи, Держкомітети науки і технологій, профтехосвіти. Як наслідок — школа й дитсадок опинилися на десятому місці в пріоритетах. Нині впливається ще відомство, яке вже саме зшите з Міністерством сім'ї, молоді і Держкомспорту. На мою думку, функції виховання, проблеми дітей, сиріт, сім'ї, молоді ще можна поєднати в діяльності органів управління освітою, але проблеми професійного спорту, спорту великих досягнень, олімпійського руху — це надто складний напрям, пов'язаний із великою кількістю управлінських і диспетчерських рішень, діяльністю 120 федерацій спорту. Не уявляю, як міністр і два заступники в нашій ще не сформованій, не добре керованій, не самоврядній країні визначатимуть стратегію, знаходять ефективні рішення в галузі, де задіяно півтора-два десятки мільйонів людей. Професіоналів у цих галузях залишилося дуже мало, зарплати управлінців-освітян удвічі менші, ніж у фахівців з Мінфіну. До того ж у чотирьох попередніх відомствах у МОН до злиття було 1750 осіб, нині є лише дві з половиною сотні. Після об'єднання буде чоловік чотириста, що явно недостатньо. У Міністерстві освіти і науки Франції працюють майже чотири тисячі осіб. Зрозуміло, що

до проблем інтернатних закладів (а їх в Україні 75 типів), позашкільних установ (а їх 15 тисяч), профтехосвіти (2,5 тисячі приватних і державних, 5000 робочих професій) у влади руки не дійдуть, незалежно від того, хто працюватиме в новому мегаміністерстві. Адже потрібно постійно оновлювати зміст освіти, виробляти стратегічні рішення, плани і стандарти освіти, забезпечувати методичний супровід, обмін досвідом, здійснювати елементарний контроль за виконанням урядових рішень і законів. Ще в прикрішому становищі знаходяться місцеві органи управління освітою. В багатьох районах це дві-три особи з мізерними зарплатами.

Вважаю, що проблеми спорту слід виокремити в окрему державну структуру з підпорядкуванням безпосередньо уряду і президенту. Штаб освіти і науки визначає перспективи розвитку країни, тут арифметичні адміністративні підходи ніколи не спрацюють. Слід негайно переглянути ситуацію.

Освіта впродовж життя — чи готові ми до неї?

На відміну від традиційної освітньої моделі, що базувалася на пріоритеті простого засвоєння і відтворення інформації, головною метою навчання в XXI ст. стає всебічний розвиток людської особистості як рівновеликої цінності. Звідси — значна увага до розвитку людини, її комунікативних здібностей, засвоєння знань, самостійності в схваленні рішень, критичності та культури мислення. До цього нас спонукає головна педагогічна ідея сучасності — освіта впродовж життя. Як забезпечити цей процес, як не збитися на манівці, як зробити, щоб вітчизняна школа стала якісною, щоб людина, отримавши освіту, мала добрі перспективи, щоб квітла наша Україна?

Великий педагог, наш земляк К.Ушинський, дискутуючи, які знання надати молодому вчителю чи учневі, говорив, що це мусить бути система добре відібраних, пов'язаних між собою знань. Добре систематизовані, відібрані знання, засвоєні людиною, він і називав розумом [6]. Мушу сказати, що в Україні ще не повністю сформовано науково обґрунтований системний підхід до відбору знань як у середній, так і у вищій школі. Цими проблемами мусило б найперше опікуватися Міністерство, його Інститут інноваційних технологій та змісту в освіті, Національна та педагогічна академії наук. На жаль, ефективної системи не збудовано, процеси творення держстандартів з певних предметів, особливо практика написання підручників для школи, свідчать про недосконалість цих процесів. І про це не раз писалося в пресі.

Серйозність цієї проблеми, її вирішальний вплив на якість усього освітнього процесу вимагає схвалення спеціальної цільової державної програми «Зміст освіти», координації зусиль академії наук, вузів, педагогів-практиків, створення потужного науково-методичного центру, який об'єднав би зусилля науковців і практиків. На цьому не можна економити кошти. До цієї роботи має долучитися Міністерство закордонних справ, оскільки слід оперативно узагальнювати й міжнародний досвід. Вивчення останніх наукових досягнень по галузях, пошук головного в переплетінні нових наук і напрямків, інфо-, нано- і біотехнологій, порівняльний педагогічний аналіз, передова практика, відбір, систематизування нових знань, побудова міцного фундаменту якісної освіти від дит-

садка до вузу, навчання впродовж усього життя — це нині найголовніші, надзвичайно важкі і важливі завдання.

Наступним завданням дня має стати пошук ефективних, інноваційних методів викладання і виховання, апробація нового, ефективна практика. Вважаю, що настав час нових взаємозв'язків Міністерства освіти й Академії педагогічних наук, її науково-дослідних інститутів. Освітянське відомство мусить чітко формувати державні завдання — замовлення на актуальні проблеми освіти і виховання, а Академія педагогічних наук — досліджувати, вивчати ці проблеми, вирішувати їх, розробляти рекомендації тощо. Це, зокрема, теми безпритульності, діяльності інтернатів, сімей, які всиновлюють дітей, проблема раннього виховання в сім'ї, небажання молоді навчатися, різкий сплеск насилля серед молоді тощо. Такий підхід допоміг би стати на реальний фундамент педагогіко-психологічній науці, сприяв би провідним ученим реалізувати себе, свої знання, отримати необхідну матеріальну підтримку, достойну оплату творчої праці. Хочемо, щоб наша молодь любила державу, шанувала батьків, старших — не скупімося на психолого-педагогічну науку. Ген агресії, нігілізм грізно проявляє себе в усьому світі.

Острів знань в Україні є?

Давно назріла проблема реалізації національного проекту «Електронна і медіаосвіта». Кожен громадянин мусить мати змогу навчатись у школі чи вузі, здобувати нові знання у зрілому віці. Особливо це важливо для людей з вадами розвитку. Державна програма інформаційних і комунікаційних технологій в освіті на 2005–2010 рр. вичерпала себе, нову задекларовано лише на рівні концепції. Наявна комп'ютерна техніка в школах і ПТУ, навіть у вузах, є застарілою щонайменше наполовину й потребує регулярного оновлення. Слід вирішити до кінця проблему доступу до інформації, завершити розбудову інформаційного освітянсько-наукового проекту «Уран» на базі КПІ, доєднати до нього всі обласні центри, вузи, створити «Острів знань» для школярів, студентів, де б в електронній формі з кожного предмета був би весь необхідний навчальний комплект — від програми, підручників, посібників до електронних ігор, навчальних фільмів і мультфільмів. Упродовж двох років слід оперативно вирішити проблему під'єднання всіх навчальних закладів до Інтернету, ще краще створити вітчизняну інформаційну мережу освітніх установ. Слід раз і назавжди упорядкувати процес підручникотворення. Невже ми такі безталанні, що не можемо, як це було в радянський період, створити навчальну відеотеку? Нині ж для цього все є. Вважаю, що доцільно випускати з кожного предмета в школі базовий державний підручник високого ґатунку, складений найкращими вченими і педагогами-практиками. Інші автори на приватній основі готували б альтернативні підручники. «Ум без книги, аки птица опешена», — казали наші предки. І ніщо не зможе замінити людині книгу. На це ми мусимо зважати. Усіма цими проблемами мусить опікуватися об'єднаний Центр змісту освіти.

Не можна всерйоз говорити про якість знань, коли на 5–6 шкіл маємо один журнал з базових дисциплін: «Фізика в школі», «Історія України» чи інше.

Як працювати вчителів, особливо на селі, невідомо. Упродовж 2011 р. треба повністю забезпечити підручниками всіх школярів, оновити старі підручники. Не можна допускати друку «з коліс» підручників, як це було в 2001–2010 рр. Не можуть спокійно спати голови районної чи міської рад, глава відповідної адміністрації, якщо в шкільній бібліотеці немає профільних журналів, підручників, а школи не доєднано до Інтернету. Президент, уряд мають встановити правило: будь-яка державна ліцензія на використання частот, упровадження сучасного 3G чи 4G Інтернету, функціонування будь-якого теле- чи радіоканалу включають вимогу про надання безплатних чи на пільгових умовах послуг навчальним закладам. Такий підхід дав би змогу вирішити значною мірою проблему сільських шкіл, ширше використовувати дистанційне навчання, екстернат. Освітньо-культурні канали, передачі мають бути атрибутом кожної телекомпанії. Приклад має подавати колектив «УТ-1», замість регулярних мордобоїв показуючи найкращих українських та зарубіжних учених, учителів. Їх мають підтримати «Інтер», «1+1» та інші. У Шостці на Сумщині вже йдуть такі передачі. Гарного Учителя чи талановитого Професора Україна має знати не гірше, ніж братів Кличків чи футболіста Шевченка, президента чи прем'єра.

Коли 1961 року Радянський Союз запустив у космос першого космонавта, до нас масово почали їздити делегації із США, Європи. Їх цікавила наша школа. Не випадково тоді в конгресі США було заявлено: якщо уряд не зробить освіту пріоритетом, то Америка скоро заговорить російською мовою. Зрозуміло, що без сучасного шкільного обладнання, сучасних лабораторій і дослідницької апаратури для університетів, верстатів для профтехучилищ якісної освіти бути не може. Нині на весь світ постала тема створення в Україні індустрії навчальних технічних, інформаційних засобів навчання — від парт і дошок, що не травмують дітей, до складних приладів і тонельних мікроскопів. Свого часу в Україні на базі одного із Сумських НДІ НАНУ України було започатковано технопарк, який мав розробляти сучасне інноваційне приладдя для всієї системи освіти. До цієї роботи слід було долучити не один завод, зокрема сумський «Селмі», який випускає електронні мікроскопи. У 2006 р. створено Асоціацію виробників технічних засобів навчання. На жаль, усі ці новації забули в наступні роки, а нині за всіма реорганізаціями, напевне, про це ніколи і згадувати. Але проблема проектування, виробництва, забезпечення шкіл, дитсадків, училищ, вузів засобами навчання є суперактуальною. Раніше велися урядові переговори з німецькими підприємствами про спільне виробництво такого обладнання, кооперацію із зарубіжними партнерами, надання преференцій, стимулів тим бізнесменам, які працюють у цій царині. Нині цей напрямок забуто, ніяких свідомих дій для вирішення такої гострої проблеми не робиться. Необхідно розробити і створити державну цільову програму чи програму «Навчальне приладдя», реанімувати відповідний технопарк. Думається, що на ці всі проекти потрібно разів у десять менше коштів, ніж на Євро-2012. Але віддача буде набагато ефективнішою, що забезпечить просування України до числа країн-лідерів.

Неодноразово пересвідчувався в тому, що допускалося і нині допускається в програмах, посібниках, підручниках, нормативних актах та інструкціях

багато помилок і неточностей. Чому? Бо не завжди перевіряли їх на практиці, яка, як відомо, є критерієм успіху. Тоді вся Україна, скажімо, дивується, що в тестах зовнішнього незалежного оцінювання виявляються помилки. Скажімо, є дві дати заснування Київської Русі. Це стало можливим, бо багато помилок є у підручниках, програмах. Має стати правилом: підручник потрапляє до школи чи вузу лише після апробації, дослідження його ефективності, інновативності.

Скільки в Україні є прекрасних Учителів, методистів, шкіл, унікальних виховних систем. Усе це не завжди систематизовано, часто живе на ентузіазмі новаторів, не реалізовується в житті. Самі по собі і, здавалося б, непогані ініціативи переходу на 12-річну освіту, 12-бальну систему оцінювання, введення нових навчальних програм, стандартів, курсів відбувалися в державі на початку цього століття без належної перевірки, апробації, широкого обговорення, коригування тощо. Це викликало і викликає багато нарікань, непорозумінь. На цьому тлі такий непростий крок, як введення зовнішнього незалежного оцінювання, відбувався поетапно, через апробацію, і тому знайшов більшість прихильників у суспільстві. Хоча науково-методичний супровід, увага вчених до цього процесу є недостатніми.

Для того, щоб уникнути в подальшому таких непорозумінь, напрацьовувати нове і передове в освіті і вихованні, уряд затвердив у 2006 р. програму «Школа майбутнього» [3]. Було визначено шість регіонів, шість експериментально-дослідницьких майданчиків, де ці школи мали бути створені, де мали бути збудовані найсучасніші приміщення. Крім того, планувалося, щоб кожна область додатково мала кілька таких шкіл у себе. Все це мало об'єднуватися в один проект. Перші кроки з реалізації цього задуму було здійснено, розпочалася така робота в м. Ялта, в інших областях. Планувалося створити творчі колективи педагогів, здійснити спільно з ученими пошук, апробацію нових навчальних і виховних систем, запровадити нову оплату праці вчителям, відійти від традиційних ставок і доплат за стаж, а перейти до оплати за результатами праці, коли і досвідчений, і молодий педагог могли однаково добре заробляти. Хороший учитель має заробляти добре, а професію вчителя слід зробити престижною.

Вважаю, що цей проект потрібно оновити, долучити до нього як досвідчених педагогів і вчених, так і молодь, випускників університетів. Навчати сьогодні за класичною класно-урочною системою так, як це було за Яна Коменського, уже не можна. Праця педагога значно ускладнилася. З одного боку, діти отримали необмежені можливості доступу до інформації, з іншого боку, у світі дедалі більше з'являється дітей з природженими, якісно новими психічними й інтелектуальними здібностями. Вчені виявили, що ще півстоліття тому «незвичайні» якості фіксувалися в кожній десятої дитини, нині їх мають 90% дітей. Дослідження показали, що обидві півкулі головного мозку в багатьох сучасних дітей працюють однаково, а частота електромагнітних коливань, які відходять від їхніх тіл, утричі перевищує норму, досягаючи 11 350 000 Гц. Вивчення ДНК показало, що у звичайних дітей активно функціонують 20 із 64 кодонів ДНК (кодон — одиниця генетичної інформації, зашифрованої в молекулі ДНК). У дітей незвичайних, як їх ще називають, «дітей-індиго», активно функціонують

32–34 кодона. Можливо, ідеться про появу нового типу людей з іншими властивостями імунної системи [8]. Наведені факти свідчать про особливе значення, витребуваність нинішньої психолого-педагогічної науки, необхідність іти в ногу з часом, при цьому все ретельно досліджуючи. Психолого-педагогічна наука, де працює багато талановитих учених, мусить із камерної ставати життєво необхідною, перейти від написання наукових трактатів і дисертацій до живих справ, яких чекає все суспільство. За оцінками російських учених, сучасна школа відійшла на третє місце за впливом на поінформованість учнів. Це надзвичайно ускладнило роботу педагога. Сподіватися, що старими методами можна розвивати нашу освіту, школу, — це помилкова, хибна думка. Знайти ефективний вихід із цього становища — спільне завдання влади, педагогічної громадськості, учених.

Вища школа сідає на міліну

Прикро говорити, але, попри серйозні успіхи окремих університетів, назагал нині видно, що і наша вища школа вичерпує внутрішні резерви і сідає на міліну. За світовим рейтингом, Київський національний університет імені Тараса Шевченка посідає за 2009 р. 1613-тє місце, Київська політехніка — 2173-тє, Львівський університет імені І.Франка — 2223-тє, Харківський національний університет імені В.Каразіна — 2570-тє місце. За роки незалежності в Україні не збудовано жодного надсучасного нового університету чи хоча б потужного лабораторно-дослідницького комплексу. Великі науковий і кадровий потенціали вузів самотужки вже не можуть реалізовуватися, не в змозі дати нову якість вузівській освіті і науці. Ініційована громадською колегією МОНу державна програма «Наука в університеті» була покликана вирішити одну з головних проблем вітчизняної вищої школи — повернути науку в стіни вузів, надати можливість викладачам і студентам займатися дослідництвом, підвищити якість підготовки фахівців, подолати хронічну застарілість матеріальної бази. Передбачалося впродовж 2008–2012 рр. спрямувати на ці цілі 525,3 млн грн, створити п'ять дослідницьких університетів, залучити до цієї діяльності більш як 4,6 тисячі дослідників, аспірантів, докторів, студентів. Було здійснено навіть перші кроки, підготовлено програму дій, положення про дослідницькі університети, нині визначено вже й перших претендентів. Проте далі справа не пішла. Реорганізація МОН, виокремлення з його складу окремого державного Комітету з науки й інновацій, а також економічна криза загальмували цей архіважливий для країни процес. У вищій школі склалася дивна ситуація: штучно, з центру, було зроблено спробу розірвати освітній і науковий процеси. Це серйозно ускладнило діяльність вузів, яка й до того була непростною. Відрив академічної науки від освітнього процесу, осібне існування академії наук, слабкі зв'язки з виробництвом, практикою слід рано чи пізно подолати. Неможливо підготувати гарного фахівця, інженера, аспіранта, докторанта в пустій лабораторії із застарілим обладнанням! Доцільно було б передати до складу дослідницьких університетів науково-дослідні інститути відповідних академії наук, змінити стосунки з бізнесом.

Реалізація «потрійної інноваційної спіралі», яка б об'єднала освіту, науку і виробництво, — це вимога часу [5].

Згоден, що настав час удосконалити Закон «Про вищу освіту». Проте не слід, на мою думку, встановлювати в ньому жорстку чисельність студентів для різного типу університетів. За запропонованою градацією розробників закону ні Кембридж, ні Оксфорд, ні Єльський університети такого звання в Україні не отримали б. Їх чисельність у межах 4–6 тисяч студентів. Головне — зупинити поширення псевдоосвіти, підвищити вимогу до якості знань. Не кажу про загальновідомі речі — університетську автономію, право вузів видавати дипломи кандидатів і докторів наук, присвоювати звання доцентів і професорів, формувати навчальні плани, посилення внутрівузівської демократії. Без цього нічого не буде. Законодавчо слід стимулювати створення різних підприємств при вузах з метою трансферу технологій, переходу від ідеї до металу, як кажуть учені. Вузам потрібно створювати умови для розвитку, а не намагатися ними керувати, тиснути на ректорів, свавільничати під час їхнього обрання. Це недопустимо. Думаю, що до президентських ініціатив — національних інвестиційних проектів — було б доцільно доєднати хоча б два проекти — «Школу майбутнього» та «Науку в університеті», які б дали змогу знайти точки зростання вітчизняної освіти.

Громадянин — патріот і трудівник

Погляд на українську освіту був би неповним, якби ми не торкнулися чи не найголовнішого — проблем виховання, подолання морально-духовної кризи в суспільстві.

Наша система освіти має сприяти розвитку природних можливостей кожної людини, спрямовувати їх на добро, поліпшення життя, на виключення із людських взаємовідносин насилля, ворожості, руйнівного ставлення до природи, до самої людини. Адже ми мусимо розуміти, що освіта заради освіти є справою безперспективною. На мою думку, головною метою у справі виховання молодого покоління є виховання громадянина-патріота і громадянина-трудівника. Морально-духовна криза нині оволоділа всім суспільством і починається вона, звичайно, зі школи і сім'ї. Держава, її політикум ніяк не визначається з морально-духовними цінностями, із трактуванням новітньої історії, не сформовані моральні ідеали, зразки для наслідування. Давно настав час підготувати загальнодержавні підходи до формування морально-естетичних цінностей суспільства, молоді, розробки загальнодержавної програми виховання для кожної вікової групи дітей, цілей, завдань та інструментарію їх реалізації. Ця невідкладна робота мусить закінчитися виданням конкретних рекомендацій, підготовкою аудіо-та відеоматеріалів, посібників для кожного класу, де кожен педагог, батьки змогли б знайти необхідні матеріали, сценарії, плани заходів для роботи з дітьми. Кожен учень має глибоко знати історію країни і свого краю, скажімо, 10 народних пісень, історію свого міста, села. В кожній сім'ї має бути генеалогічне дерево, має формуватися повага до малої і великої батьківщини. Така робота свого часу починалася під орудою Інституту українознавства Міністерства освіти.

Було визначено цілі, стратегію і тактику створення такої програми. Але все так і залишилося. Слід оновлювати цю роботу, долучати до неї вчених Академії педагогічних наук, колективи провідних педуніверситетів, зокрема університету ім. Драгоманова. Робота буде неповною, якщо в її підготовці не братимуть участь педагоги-практики, наші видатні вчителі. Переконали, що починати цей проект слід із дошкільного віку, розробляючи рекомендації не тільки для школи, а й для батьків, дошкільних установ.

Ще раз зазначу, що серйозною складовою суспільної виховної роботи мусять стати телебачення, Інтернет, спеціальні освітянські телепередачі, ігри, молодіжні сайти, веб-сторінки.

Нещодавно група вчених із університету в Сієтлі (США) опублікувала дослідження 1266 дітей у віці від 4 до 11 років, яке вони проводили впродовж кількох років. Виявилось, що прояви агресії щодо своїх однолітків 10–15-літнього віку зустрічаються на 25% частіше у тих, хто в ранньому дитинстві провів біля телевізора близько 3,5 годин на добу, і на 50% частіше у тих, хто по 2–3 години грав у комп'ютерні ігри, пов'язані з насиллям, агресією. Учені виявили, що ці передачі й ігри роблять дітей нечутливими до чужого болю, до знущань, черствими до чужого горя і страждань.

На конференції Всесвітньої організації охорони здоров'я в 2005 р. в Гельсінкі зазначалося, що тільки в Європі щорічно заповдіють собі смерть 58 тисяч осіб, що на 8 тисяч більше, ніж у дорожньо-транспортних пригодах. Серед самоубивць більшість у віці від 15 до 34 років. Аналогічна картина, на жаль, і в Україні.

Погляньмо, якими іграшками граються наші діти. Безумство і потворність більшості з них, різних трансформерів, страшилок мілітаристського характеру часто призводять до безумних і диких кроків у житті багатьох дорослих.

В Единбурзі (Велика Британія) у величезному п'ятиповерховому приміщенні вже багато років функціонує Музей іграшки. Є такий музей і в Києві. За цими іграшками можна оцінити характер розвитку суспільства в певну епоху. Але такого дикунства, як нині, ніколи не було.

Безумовно, було б помилковим вважати причиною всіх бід виховання підростаючого покоління лише Інтернет, ігри й іграшки. Цей негативний ефект посилюється патологією сучасного живопису, примітивною музикою, підсиленою ревом електроніки, примітивною літературою, а також безкінечними сценами жорстокості в електронних засобах масової інформації. На цьому тлі ліквідація в Україні Комісії з суспільної моралі якось дивує. У мистецтві всього світу, особливо в США, Європі, відбувається масовий наступ на розум, почуття молоді, що впливає на підсвідомість, пробуджує ниці інстинкти, робить розум людини некеріваним. Ці проблеми мусять бути в центрі уваги наших учених-психологів, педагогів.

Про необхідність формування моральності і духовності, наукового світогляду, патріотизму з раннього віку свідчать такі факти. Уряд Б.Обами виділив на створення «добрих» дитячих комп'ютерних ігор, розвивальних вправ та ігор природничо-математичного характеру, індустрії іграшок майже 4 млрд доларів.

Нам, на жаль, хвалитися немає чим. І хто в країні після реформування уряду цим буде опікуватися, незрозуміло.

Особливо хочу зупинитися на проблемі працелюбності, виховання в молоді звички трудитися. Хіба нам не соромно, коли ми йдемо брудними вулицями міст і сіл, заходимо в брудні під'їзди своїх будинків. Прикро спостерігати, як наші політики в передачі «Без мандата» на «1+1» розпочинають своє перебування в сім'ях із наведення елементарного порядку. Вдумайтеся, люди знають, що їх покажуть на всю Україну, а вони у власній хаті навіть не поприбирали! Такого ж ніколи в Україні не було! До гостей завжди прибирали в домітках. А чого нині не так? Бо таке є сімейне і суспільне виховання. Зверніть увагу на території навколо наших шкіл, дитсадків, училищ і вузів. І навіть у мікрорайонах навколо гуртожитків педуніверситетів ви не побачите справжньої роботи з молоддю, дітьми. Які ж у нас будуть учителі? Не заведено в нас помічати те, що діється під носом. Рідко де ви побачите в мікрорайоні чи школі, вузі ідеальний порядок. Не випадково наш видатний сучасник, великий педагог, на жаль, уже покійний, Олександр Антонович Захаренко часто з прикрістю повторював: «Як ми звикли жити в бруді!» Він з дитинства привчав своїх вихованців до порядку й акуратності. Поїдьте і подивіться територію Сахнівської середньої школи на Черкащині, це цілий казковий світ. Той же Василь Олександрович Сухомлинський закликав нас не просто говорити про сміття, а братись і прибирати його.

На жаль, останні роки під загальним добрим гаслом гуманізації освітньо-виховного процесу, гуманного ставлення до дитини із школи витіснено продуктивну працю, діти не вчать змалечку обслуговувати себе. Стало правилом у багатьох сім'ях «жаліти» дітей, не привчати до праці, до формування здорових потреб. Процвітають споживацтво і лінощі. Прикро, але здавалося, що перехід до ринкової економіки, навпаки, стимулюватиме впровадження в навчальний процес вивчення на практиці сучасних технологій, ознайомлення із виробництвом, новими матеріалами. Натомість ми втратили навіть те, що мали. Майстерні шкіл не поповнюються новими верстатами й обладнанням, бракує всіляких матеріалів. Знищено міжшкільні навчальні виробничі комбінати. Та й професія викладача праці сьогодні не в пошані. Спроби зламати цю ситуацію на штовхнулися на різке протистояння з боку багатьох «учених»-педагогів.

Усі матеріальні блага, усе, що створюється на землі, має три джерела походження: енергія Сонця, багатство матері Землі та праця Людини. Іншого немає. Тому, з огляду на сказане, нам слід повернутися до проблеми трудового виховання, до вміння трудитися змалку — у сім'ї, у дитсадку, у школі, в інших навчальних закладах.

Не йдеться про просте повернення до радянської політехнічної школи, але ясно одне: без звички працювати, без елементарних знань життя, технологічних процесів, без поваги до праці, розумової чи фізичної, без звички трудитись Україна як держава не відбудеться. Не випадково ж і Рокфеллер, і Дюпон своїх чад змалечку привчали працювати, щось заробляти, знати ціну багатства.

Знаю, що такий крок у шкільному житті викличе необхідність великих інвестицій, потребуватиме великої уваги з боку місцевої влади. Осторонь не має

залишатися і педагогічна наука, яка на сучасній основі, у сучасних ринкових умовах мусить сформулювати завдання для школи, сім'ї і суспільства.

Упевнений, що й вітчизняний бізнес відгукнеться на це реформування школи. Бо він сам найперше бачить, які безрукі і безпорадні кадри нині приходять на виробництво. Хочуть лише високої зарплати, але багато з них при цьому не можуть працювати, не мають ні вмінь, ні навичок.

Бізнес мусить пам'ятати про свою соціальну роль і вкладати кошти в розвиток матеріальної бази шкіл, дитячих садків, училищ, вузів. У кожному місті, районі необхідно створити фонди підтримки розвитку освіти, які б акумулювали кошти бюджету, бізнесу, батьків, спонсорів. Слід надати право місцевій владі вводити місцеві освітянські податки. Думаю, що потрібен спеціальний закон про підтримку школи, вузів, училищ. Це потребує відповідних доповнень до Податкового кодексу. Нових зв'язків потребує виробництво і профтехосвіта. Слід запровадити невідкладно дуальну систему підготовки робітників, як, наприклад, у ФРН. Теорію оплачує держава, а вся практика відбувається на підприємствах. Матимемо нову якість підготовки робітника, зацікавленість підприємців у цих процесах.

Любити країну і державу

Громадяни всіх країн світу, особливо молодь, люблять свій край, свою державу.

Скажу з прикрістю, що у нас ніби країна одна, а світоглядної єдності немає. І ламати через коліно тут не можна. Заполітизованою є новітня історія, заполітизованим є освітньо-виховний процес. На заході країни часто вчать одного, а на сході — іншого. Одна церква говорить одне, а інша — друге. Так не має бути! Українському суспільству, як повітря, потрібен такий собі Нантський едикт віротерпимості, який в Європі було схвалено ще 1598 року. Через кров і страждання європейці дійшли висновку: потрібно вчитися жити в мирі і злагоді, незалежно від релігійних поглядів і переконань. І тут роль освіти є надзвичайною. Школа мусить вчити шанувати як малу, так і велику батьківщину. Повага до старших, до рідної країни, її культури, історії, мови, рідного краю має пронизувати всі наші програми, навчальні матеріали. Ні в якому разі не можна за рахунок далеких і близьких історичних подій зводити рахунки з нинішніми країнами і політичними силами, розколювати країну на схід і захід. Об'єктивна оцінка фашистської Німеччини не означає формування ненависті до сучасної Німеччини. Гірка правда про Голодомор не має сприяти розпалу етнічної ненависті між народами. Доречним було б у навчальних програмах не давати остаточних політичних, однобоких оцінок останнім подіям, діяльності уряду, президенту, парламенту. Слід узяти за правило: події останніх 20 років не включати в підручники з певними політичними оцінками, заборонити це законодавчо, натомість подавати сухі факти з політичного життя країни, описи певних подій та їх учасників. Нагальним завданням є рішуча відмова від політизації освіти, аборона переносити передвиборчі політичні пристрасті у навчально-виховний процес. Для партій, політиків є чим зайнятися — допомагати школі, вузу новими

книгами, обладнанням, ремонтувати і споруджувати спортивні споруди, допомагати здібним дітям тощо.

Слід більше уваги приділяти позитивним прикладам з нашої історії, опису здобутків і перемог наших земляків. Дивіться, відомо, що кожен десятий лауреат Нобелівської премії — це або виходець з України, або той, хто жив на нашій території. Є й інші позитиви. Молодь мусить до чогось тягнутися, з когось брати приклад. Не слід акцентувати на бідах, негараздах і негативах з нашої минувшини. Правду, як кажуть, возом не об'їдеш, але зациклюватися на певних етапах історії, очорнювати все не можна. Із холоднечі критики благодатне зерно любові до країни, патріотизму не проросте, а буде лише крижаний стовп ненависті один до одного.

Сучасна школа, сім'я, суспільство мають пам'ятати також про фізичне здоров'я народу, молодого покоління. Слід зупинити вимирання українського народу. Лише кожен десятий випускник школи є здоровим. Чому так? Серед першочергових причин — екологія, генетичні зміни, погана питна вода і харчування, незадовільна спортивно-масова робота, низька рухова активність дітей. Погляньмо на досвід Запорізької гімназії № 100. За рахунок мудрого, професійного підходу до оздоровчої, спортивно-масової роботи там удвічі менша захворюваність, ніж у інших школах цього промислового міста. Поширимо цей досвід на всю країну.

На часі створення загальнодержавної дитячої програми, відповідних регіональних програм «Здорове дитяче харчування». Це надзвичайно вигідна оздоровчо-інвестиційна програма для країни. Бо йдеться про інвестиції в сільськогосподарське виробництво більш як 25–30 млрд грн. А це подолання безробіття, робочі місця, відродження села, розквіт економіки. У кращі часи в епоху незалежності в село держава вкладала до 10–12 млрд грн. Нині мовиться про значно більші інвестиції! Звідки візьмуться ці гроші? Ідеться про здорове харчування 5,5 млн школярів, 1,5 млн дітей у дитсадках, ще 3 млн студентів та учнів ПТУ. Якщо хоч на 10 грн на добу ми зможемо нагодувати дітей екологічно чистими харчами, без ГМО і пестицидів, то й матимемо таку цифру. Частина коштів дадуть місцеві та центральний бюджети, батьки, спонсори. Має стати правилом: кожен учень, студент щоденно не менше одного разу на добу споживає екологічно чисті, багаті на вітаміни, білки і жири продукти, з'їдає хоч два яблука, салат з овочів та випиває склянку молока. Подивіться на наших київських студентів, особливо дівчаток, на їхні бліді анемічні обличчя і ви зразу мене зрозумієте і підтримаєте. Росія вже кілька років тому розпочала реалізацію такої програми, запозичивши, до речі, ідею в нас. Пам'ятаю своє здивування, коли я побачив рум'яні щічки дітей у колишній НДР. Бо кожна дитина за добу в них випиває склянку морквяного соку. Думаю, що такі завдання під силу нашій багатій аграрній державі. Ці проблеми мають бути головними в наших місцевих владців. Це і буде найкращою політикою.

І нарешті, про головне — про Вчителя

Пам'ятаю, як довелося в ролі новоспеченого міністра із командою визна-

чатися з пріоритетами діяльності. Було багато слухних пропозицій — від нових методик і предметів до суцільної інформатизації, оновлення бази тощо. Усі казали правильно, але ніхто не говорив, хто це робитиме? Відповідь на це питання і визначає головну ланку в освіті — це проблема добору, підготовки і виховання Учителя. Згадаймо, як Василь Олександрович Сухомлинський писав про покликання людини, пошук правильного місця в житті. Він говорив, ось є пекло і є рай. І там, і там одні і ті ж люди. Але в раю вони працюють за покликанням, відповідно до своїх характеру й якостей, а в пеклі все переплутано, кожен робить нелюбу справу. Пригадаймо і Григорія Савича Сковороду, його тезу про «сродну працю».

Для будь-якої влади першочерговою темою загальнодержавного масштабу мусить бути проблема педагогічної освіти, підготовки Учителя, привабливість його професії, формування поваги суспільства до нього. Педагогічна освіта має вирішити дві головні проблеми: широкої педагогічної освіти всього населення, необхідної нині кожному дорослому — чоловікові й жінці, та виховання майбутнього Учителя й педагога.

Професія Учителя є святою на землі. Усі ми це розуміємо. На жаль, ставлення держави, суспільства до педагогів останнім часом погіршилося. Про це свідчать сумні факти. Зокрема, зарплата вчителів (1700 грн/міс.) не досягла рівня середньої в країні (2200 грн), а вона має бути не меншою, ніж у промисловості (2500 грн), а у вищій освіті — удвічі вищою. Учитель, який працює навіть на півтори-дві ставки, є, по суті, бідною людиною. На черзі на житло нині перебувають більш як 30 тисяч педагогічних та науково-педагогічних працівників. Конкурси в педвузи є мінімальними, а з окремих спеціальностей є навіть недобір. І це прикро. Педагогічні вузи мають бути на особливому режимі фінансування в Мінісвіті. Їм нині найскладніше в ринковому вирі.

На жаль, із 2008 р. зарплата педагогів, учених на вимогу МВФ практично не зростає, а лише незначно індексується. Наступного року її зростання складе близько 8,9%, і то лише з грудня. Тривогу в працівників шкіл і вузів викликає пенсійна реформа. З одного боку, учителі можуть втратити право пільгового виходу на пенсію, з іншого боку, у далекий кут ховається проблема визначення розміру їхніх пенсій нарівні із держслужбовцями. Такий законопроект давно знаходиться в парламенті, але депутатам не до цього.

Ситуація потребує невідкладних кроків. У кожному районі чи місті слід передбачити надання пільгових кредитів педагогічним працівникам для придбання житла. Особлива увага до молоді. Треба негайно збільшити від 5 (цю виплату було започатковано в 2007 р.) до 10 окладів виплату підйомних для молодих учителів, поширити дію цієї норми на тих, хто не тільки їде в сільську школу, а й їде працювати в міські школи, дитсадки чи училища. Ця цифра не перевищуватиме 80–100 млн грн на рік. Слід поновити стимулювання творчих педагогів, встановити, де це ще не зроблено, іменні премії для найкращих. Нині щорічно майже 1700 педагогів такі премії отримують, але в багатьох містах і районах, на превеликий жаль, почали економити на цьому.

Особливу увагу слід приділяти молодим учителям, тим, хто тільки-но прийшов у школу. Вони не мають ні доплат, ні премій. Парламент чи уряд мають надати законодавче право місцевим радам визначати цільові добавки молодим учителям, до речі, і лікарям, і працівникам культури. Не випадково впродовж перших трьох років у школі закріплюється третина молодих педагогів.

Пріоритетом для держави при фінансуванні, забезпеченні підручниками, сучасними технічними засобами мають бути педагогічні університети. Головне завдання управлінь і відділів освіти — спільна з педвузами робота з добору найкращих дітей. Школи молодого педагога, цільовий відбір, профорієнтаційна діяльність, турбота про майбутнього вчителя, радикальне оновлення змісту і методів навчання в педвузах, уведення однорічного стажування молодих учителів, доплати за керівництво практикою, обов'язкове володіння кожним студентом-педагогом музикальним інструментом, уміння вести якийсь гурток, доконале знання новітніх інформаційних технологій, методів виховної роботи — ось неповний перелік мінімального арсеналу добору і виховання молодого педагога. Серйозно слід подбати про підготовку директорів шкіл, потрібні новаторські програми магістратури. Ні в якому разі не можна знищувати, об'єднувати, передавати до складу університетів інститути післядипломної освіти вчителів. Це острівки нового, передового, місце, де накопичується найкращий досвід педагогів. Потрібен закон про післядипломну освіту, який би встановив правила гри, допоміг би на практиці реалізувати тезу про освіту впродовж усього життя, а також подолати «повторну» неграмотність.

Стратегічний підхід до розвитку української освіти вимагає врегулювання багатьох проблем і відповідей на виклики часу. Серед них — демографічна проблема. Якщо нині не визначитися з протидією до цієї біди, то можемо втратити наявну освітню систему. Насамперед буде знищено сільську школу, школи і позашкільні установи в містечках і невеликих містах, райцентрах. Не можна на два чи три роки зупинити школу чи вуз. Слід негайно внести до Закону «Про освіту» положення про зменшення наповнюваності класів та груп від 3 до 25 осіб (нині — 5–30), надати місцевим радам на кризовий період право зменшувати наповнюваність класів. Це мусить стосуватися і профтехучилищ.

У вузах треба, нарешті, виконати одну з головних умов Болонського процесу щодо підвищення якості освіти — це надати змогу викладачам вести індивідуальну роботу зі студентами, займатися дослідництвом. Для цього зменшити педнавантаження на викладачів до 400–500 годин на рік (нині — 900 годин), довести співвідношення кількості студентів до одного викладача до 1:8 (нині — 1:14).

Без сумніву, розвиток експорту освітянських послуг також пом'якшить демографічну ситуацію, дасть змогу вузам поповнювати свої бюджети на кілька мільярдів гривень щорічно. Нині у нас навчається більш як 46 тисяч іноземних студентів. Ми можемо потроїти цю цифру, отже, інвестувати в розвиток країни майже півмільярда доларів щорічно. Такий крок потребує реалізації програми «Студентський гуртожиток», поліпшення викладання іноземними мовами, боротьби з ксенофобією, захисту іноземців від насилля. Трагічні події в Росії сприятимуть, до речі, припливу іноземних студентів в Україну.

Хотілося б під кінець статті наголосити ще на одній серйозній загрозі нашій освіті. Мовиться про примусову її комерціалізацію, що породить відторгнення великої маси молоді від здобуття знань. Розумію, що ми живемо в ринковому суспільстві. Але історичний досвід свідчить про те, що освіта була і є своєрідним стабілізатором суспільства, перемішувачем класів і соціальних груп. Виходець із бідної сім'ї, здобувши якісну освіту, отримує певний соціальний ліфт. Унаслідок цього суспільство стає справедливішим і багатшим. Виграють усі. Не можна робити всі послуги в освіті платними, бідні батьки не здатні утримувати дітей, ще й платити за навчання. За даними Держкомстату, прямі витрати на освіту уже сягають 14%. На комунальні платежі є субсидія, а на навчання? У країні, у якій владі освіта не потрібна, а педагоги — це зайві люди, майбутнього не буде.

Видатний американський політолог, економіст Елвін Тофлер називав найефективнішою державою ту, економіка якої базується на нових знаннях. Поки що ми йдемо зворотним шляхом. Мусимо виправити ситуацію [7].

Громадська Рада освітян і науковців України пропонує президенту, уряду, парламенту, усьому суспільству розпочати серйозну підготовку до учительського з'їзду, розробки і здійснення заходів щодо наповнення 2011 р., року освіти в Україні, конкретними і корисними справами. Думаємо, що з'їзд мусив би схвалити стратегію розвитку української освіти хоча б до 2020 р. Участь у підготовці цього документа широкого кола освітян, батьків і науковців зробить його реальним і дієвим, отже, стане багатшою й заможнішою наша країна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. — К. : Просвіта, 1996. — С. 26.
2. Закон України «Про освіту» № 1060 – XII від 23 травня 1996 року.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми «Школа майбутнього» на 2007–2010 роки» від 30 серпня 2007 року, № 1071.
4. Голубенко А.Л. Правители (Хроника тысячелетий от царя Ирода до президента Горбачева) / А.Л.Голубенко, Ю.М.Теплицкий. — Луганск : Изд-во Восточнoукраинского государственного ун-та, 2000. — С. 175.
5. Згуровський М.З. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку країни / М.З.Згуровський // Дзеркало тижня. — 2011. — № 2.
6. Кудин В.А. Образование в судьбах народов / В.А.Кудин. — К. : Госма-принт, 2007. — С. 71.
7. Кудин В.А. Образование в судьбах народов / В.А.Кудин. — К.: Госма-принт, 2007. — С. 45.
8. Кудин В.А. Образование и социальная справедливость / В.А.Кудин. — К. : Золоті ворота, 2010. — С. 38.
9. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С.М.Ніколаєнко. — К. : Знання, 2005. — С. 121.

10. Ніколаєнко С.М. Освіта в інноваційному поступі суспільства / С.М.Ніколаєнко. — К. : Знання, 2006. — С. 13.

В статье представлена характеристика современной системы образования в Украине, обозначены ее основные проблемы, связанные с политическим, экономическим, культурным, моральным и духовным развитием страны и всего общества.

В то же время определены пути для улучшения сложившейся ситуации в системе образования.

Ключевые слова: *самоуправляемость учебных заведений, образование в течение жизни, инновационные методы воспитания и преподавания, преодоление морально-духовного кризиса в обществе, моральность, духовность.*

The article provides a description of the modern system of education in Ukraine, determines its main problems associated with the political, economical, cultural, moral and spiritual development of the country and the society.

At the same time the article determines ways to improve the situation in the system of education that has arisen.

Key words: *self-government of educational institutions, lifelong education, innovative methods of education and teaching, overcome of the moral and spiritual crisis in society, morality, spirituality.*